

MALİK BİN NEBİ: ÖZGÜR OLMAK MI? SÖMÜRÜLMEMEYE ELVERİŞLİ OLMAK MI?

BURÇ ERUYGUR

Araştırma Asistanı ORSAM

“

İslam dünyasında sömürgeleştirilen, işgal edilen ilk topraklardan biri olan Cezayir'in Konstantin şehrinde 1905 yılında dünyaya gelen Malik bin Nebi, kitaplarıyla ve yazılarıyla Afrika'da Fransız sömürgeciliğine karşı en zorlu bağımsızlık savaşını veren Cezayir'in özgürlüğü ve İslam ümmetinin zihni anlamda özgür ve özgün olması için mücadele etmiştir.

”

Sömürgeci zihniyetin yıkılmaya çalıştığı Afrikalı, Asyalı ve Amerikalı toplumların yeniden inşası, kurtuluşu için çaba sarf eden birçok entelektüelin dünya tarihinde rolü bulunmaktadır. Bu çaba, sömürgeciliğin sadece maddi amaçlar içermeyen, aynı zamanda toplumları asimile etmeyi de misyon edinen karakteri, sömürülmeye veya asimile edilmeye çalışılan toplumların buna karşı mücadele içeri-

sinde olması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu mücadele fikri aynı zamanda sömürgecilere karşı yenilginin temel sebeplerinin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. İslam dünyasında birçok düşünür, 19 ve 20. yüzyılda buna yoğun bir şekilde mesai harcamış;

buna yönelik yazarak, konuşarak, insan yetiştirerek, eğitim kurumları inşa ederek, sebepleri anlamaya-anlatmaya ve kurtuluş çareleri sunmaya çalışmıştır. Bu sebepleri anlamaya çalışan ve kurtuluş için çareler sunan düşünürlerden biri de Malik bin Nebi'dir.

MALİK BİN NEBİ'NİN HAYATI

İslam dünyasında sömürgeleştirilen, işgal edilen ilk topraklardan biri olan Cezayir'in Konstantin şehrinde 1905 yılında dünyaya gelen Malik bin Nebi, kitaplarıyla ve yazılarıyla Afrika'da Fransız sömürgeciliğine karşı en zorlu bağımsızlık savaşını veren Cezayir'in özgürlüğü ve İslam ümmetinin

zihni anlamda özgür ve özgün olması için mücadele etmiştir. Onun hayatının, dünya görüşünün hep bu iki ekseninde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Eğitim hayatına bakıldığında ilk ve orta öğrenimini Konstantin ve Tibisse kentindeki Fransız okullarında geçirmiştir. Bu okullardaki eğitimini tamamladıktan sonra Fransa'nın Paris şehrine taşınmıştır. Burada Bin Nebi, aslen Doğu Araştırmaları Enstitüsünde çalışmayı arzu etmiştir. Ancak bu enstitüye giriş sınavına yaptığı başvuru dinî ve siyasi sebeplerden dolayı geri çevrilince Elektrik Mühendisliği Enstitüsüne giriş yapmıştır. 1935 yılında elektrik mühendisi olan Malik bin Nebi, eğitim hayatı boyunca ve sonrasında Paris'te Sorbonne, Fransız Koleji ve Doğu Dilleri Enstitüsü gibi akademik çevrelerden birçok araştırmacı ve fikir adamıyla tanışmıştır.

Bu süreç içerisinde bir yandan zihin dünyasını diğer yandan kendi hayatını inşa etmeye çalışırken, daha sonra evleneceği Paulette-Hatice Philippon ile tanışmıştır. Bu dönem içerisinde, aynı zamanda Paris'te bulunan bir Hristiyan gençlik derneğine üye olmuş, ardından Fransa'da yaşayan Kuzey Afrikalı gençlerin bulunduğu bir öğrenci derneğine katılmıştır. Burada, o dönem hâlen Fransız himayesi altında bulunan, çoğunluğu Cezayir'den gelen Kuzey Afrikalı gençlere sömürgeci yönetimlere karşı bilinçlenmesini sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Daha sonra, bu çalışmalarını kurumsallaştırmak adına Marsilya kentinde Cezayirli göçmenlerin eğitimi için bir merkez açan Malik bin Nebi, II. Dünya Savaşı'nın başlaması

üzerine Paris'ten 1939'da Cezayir'e geri dönmüştür. Ancak aynı yıl içerisinde Cezayir'de yaşadığı geçim sıkıntısı yüzünden Fransa'ya dönmek zorunda kalmıştır. Dönüşünde Paris'te Kuzey Afrika'nın kurtuluşu adına bir hareket oluşturmaya çalışmış olsa da Fransız yetkililer tarafından tutuklanmıştır. On ay boyunca tutuklu kalan Malik bin Nebi, Fransa'nın sömürgecilik karşıtı akımlara karşı izlediği baskıların yaşattığı kanlı olaylar sonrasında bir kere daha tutuklanmıştır. Fransa şartlarında kültür, medeniyet, yenileşme, kalkınma, sömürgecilik ve bağımsızlık gibi konularda birikim sahibi olmaya çalışan Malik bin Nebi'nin bu bağlamda sömürgeciliğe karşı mücadele etmek için Fransa'da yaşayan Kuzey Afrikalı gençlerin sömürgeci yönetimlere karşı bilinçlenmesini sağlamaya yönelik faaliyetleri, onun baskı altında tutulmasına sebep olmuştur.

Paris'e dönüşünden sonra ülkede verdiği eğitimler ve konferansların sınırlandırılması sonucu hareket

alanı daralan, tutuklanan ve baskılara maruz kalan Malik bin Nebi, 1956 yılında yedi yıl boyunca kalacağı Mısır'a taşınmış ve günümüzde bilinen en ünlü kitaplarını burada kaleme almıştır. Kahire'de kaldığı sürece Arapçasını geliştirerek Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Arap ülkelerinde konferanslar gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Fransızca yazdığı eserler bu süre içerisinde Arapçaya da çevrilmiştir. Daha önce münhasıran Fransızca çalışmalar gerçekleştiren Malik bin Nebi, bu dönemden sonra çalışmalarını Arapça yürütmüştür. Cezayir'in Fransız sömürgeciliğine karşı bağımsızlığını kazanmasının ardından 1963 yılında ülkesine geri dönmüştür. İlk olarak Cezayir Üniversitesinin rektörlüğüne atanan Malik bin Nebi daha sonra Cezayir Yüksek Öğretim Müdürü olarak görevlendirilmiştir. 1963 yılında aynı zamanda el-Kıyam adında şeriat hükümlerinin uygulanmasını amaçlayan İslami bir dernek kurulmasında öncülük etmiştir.

“

Malik bin Nebi, yazı ve konuşmalarında sık sık sömürgeciliğin ahlak dışı, akıl dışı, insanlık dışı bir olay olduğunu ancak “sömürülmeye elverişli olmanın” daha kötü olduğunu vurgulamaktadır.

”

“SÖMÜRÜLMEME ELVERİŞLİ OLMAYA” İTİRAZ

Akademik görevlerinden 1967 yılında ayrılan Malik bin Nebi, hayatının sonraki yıllarını bağımsız bir şekilde eğitimler düzenleyerek, konferanslar vererek ve yazılar yazarak sürdürmüştür. Bu bağlamda yaptığı çalışmalar, özellikle İslam dünyasındaki fikirlerin kendi içindeki ve küresel boyuttaki konumu üzerinedir. Malik bin Nebi, yazı ve konuşmalarında sık sık sömürgeciliğin ahlak dışı, akıl dışı, insanlık dışı bir olay olduğunu ancak “sömürülmeye elverişli olmanın” daha kötü olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda sömürgeciliğin resmî anlamda yok olmaya başladığı bir dönemde Malik bin Nebi, bağımsızlığını kazanan Müslüman ülkelerine, Arap devletlerine sömürgeye elverişli olmama uyarısı yapmasının yanı sıra sosyolojik olarak sömürgeciliğin elverişli olmasına ve yerleşmesine siyasetçilerin sebep olmadığını, bizzat toplumdaki insanların bunu hazırladığını dile getirmektedir. Dolayısıyla Nebi, sömürgeleşmeye elverişli zihinlere dikkat çekerek zihni bağımsızlığın önemini vurgulamaktadır.

Fransızca ve Arapça kaleme aldığı otuzdan fazla esere sahip olan Malik bin Nebi'nin yazılarını genel olarak fikri dönüşüm, medeniyet problemi, sömürülebilirlik olgusu, kompleksten kurtulma, çağın dinamiklerini yakalama gibi kavramsallaştırmalar üzerinden metodolojik yaklaşımla ele aldığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda kendisi gibi aynı coğrafyadan, Mağrip'ten dünyaya iz bırakmış İbn Haldun ile ciddi benzerliklere sahip olduğu belirtilebilir. Öte yandan dini de

bütün ıslah ve diriliş faaliyetlerinin temeli olarak gören Malik bin Nebi, bu bağlamda Müslümanların

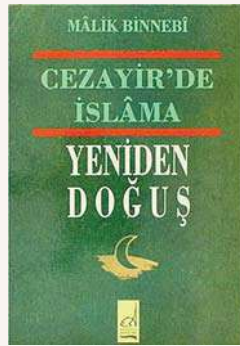
bu bağlamda Müslümanların Kur'an'ı anlamada hem fitri hem ilmi zevki kaybettikleri için ondan gerektiği şekilde yararlanmalarının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Sorunların temelinde “sömürülebilirlik” olgusunun bulunduğu sıkça atıfta bulunan Malik bin Nebi, insanların kendilerini sömürgeleşmeye mahkûm eden aşağılayıcı iç unsurlardan kurtulduğunda dış etkenlerden kurtulacağına dikkat çekmektedir.

Medeniyet problemi bağlamında toplumsal dönüşüm için önce toplumdaki fertlerin düşüncelerinde değişimin gerektiğine vurgu yapan Malik bin Nebi, Batı'nın ayak izlerini takip etmenin ve çözüm için onların modelini taklit etmenin yanıltıcı olacağını belirtmektedir.

Sonuç olarak Kuzey Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine ilham olan ve İslam dünyasında sömürgecilığe karşı özgün bir bakış açısı getiren Malik bin Nebi, Cezayir başta olmak

üzere İslam dünyasının farklı ülkelerinde ilgiyle eserleri incelenen bir isim olmuştur. Malik bin Ne-

bi'nin hayatı boyunca sürdürdüğü sömürgecilik karşıtı duruşu, İslam dünyasındaki zihni ve toplumsal problemlere yönelik getirdiği fikrî altyapısı sağlam, özenle müzakere edilmeye değer görülen çözüm önerileri, başta Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere sömürgecilığe maruz kalan ülkelerin psikolojik ve sosyolojik dönüşümüne katkı sunmaktadır.

“

Malik bin Nebi'nin ifade ettiği gibi sömürülmeye razı olma yönü, bir anlamda bireylerin, toplumların düşünsel olarak özgür ve özgün olma yönünün ağır basması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bunun için de Cezayirli düşünür, sömürülebilir olmamak gerektiğini vurgulamakta ve sömürenlerin ayak izlerini takip ve taklit ederek ilerlemenin faydasız olduğuna inanmaktadır.

”

Sömürgeci zihniyete sahip devletlerin taktik değiştirmek suretiyle günümüzde dahi eski sistemlerini devam ettirme çabasının bireylerin ve toplumların Malik bin Nebi'nin ifade ettiği gibi sömürülmeye razı olma yönü, bir anlamda bireylerin, toplumların düşünsel olarak özgür ve özgün olma yönünün ağır basması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bunun için de Cezayirli düşünür, sömürülebilir olmamak gerektiğini vurgulamakta ve sömürenlerin ayak izlerini takip ve taklit ederek ilerlemenin faydasız olduğuna inanmaktadır.

1967 yılından itibaren ömrünün son yıllarına kadar bu amaçla Cezayir'de her yıl “İslam Düşüncesi Seminerlerini” organize eden Malik bin Nebi, kendisini entelektüel faaliyetlere ve toplumsal dönüşümün inşasına adamıştır. 31 Ekim 1973 yılında yine faaliyetlerini sürdürdüğü vatanı Cezayir'de hayat sürgünü sona eren Malik bin Nebi, başkent Cezayir'in Sidi Muhammed mezarlığında medfun bulunmaktadır. ■